

ÜHISKONDLIKE LÕHEDE VÄHENDAMINE

OLULISE MÕJUGA GLOBAALSED TRENDID

Maailma rahvastik kasvab ja vananeb

Ränne ja linnastumine kasvab

Ärimudelid ja töö olemus muutub

Tehnoloogia muutub järjest kiiremini

ARENGUD EESTIS

Suur majanduslik ebavõrdsus nii regiooniti kui ka eri sotsiaal-majanduslike rühmade kaupa

Rahvatervise ja tööturunäitajates on regiooniti ja sotsiaal-majanduslike rühmade lõikes märkimisväärne ebavõrdsus

Ühiskonnas esineb soolist ja vanuselist diskrimineerimist

Erivajadustega inimeste toimetulek on raskendatud

Hoolduskoormusega kaetud inimeste osakaal on suur

ARENGUVAJADUS

ÜHISKONDLIKK LÕHEDE VÄHENDAMINE

- Suurendada erinevate sotsiaalmajanduslike rühmade majandusliku toimetuleku suutlikkust
- Suurendada ühiskonna avatust, sallivust ja kujundada mitmekesisust toetavaid hoiakuid Euroopa väärtusruumis
- Kaasata rohkem kodanikuühiskonda ja juurutada kogukondlikku tugisüsteemi
- Poliitikaotsuste kujundamisel ja ellurakendamisel arvestada erivajadustega inimeste vajadustega, seda erinevate otsustustasandite lõikes (riik, KOVID, ettevõtted)
- Võrdsete võimaluste tagamiseks juurutada efektiivsemalt E-teenuseid ja muid digitaallahendusi
- Rakendada tarka lõimumispoliitikat
- Rakendada efektiivset regionaalpoliitikat, mis toetab KOVe ja vähendab regionaalset ebavõrdsust
- Leppida kokku avalike teenuste pakkumisel riigi ja KOVi roll ning inimese omavastutuse ulatus

KUI EI TEGELE, SIIS

Väheneb inimeste rahulolu

Süvenevad sotsiaal-majanduslikud ja regionaalsed arenguerinevused

Kasvab vastandumine ja eraldatus ühiskonnas

Jääb kasutamata märkimisväärse hulga inimeste potentsiaal, mis võimaldaks ühiskonnas valitsevat ebavõrdsust vähendada ning riigi kulusid optimeerida.

Pole tagatud võrdseid võimalusi eneseteostuseks ja majanduslikuks toimetulekuks

ÜHISKONDLIKE LÕHEDE VÄHENDAMINE

1. Olulise mõjuga globaalsed trendid

- **Maailma rahvastik kasvab ja vananeb, Euroopas kahaneb.** Eakate osakaalu suurenemine Eesti ühiskonnas seab fookuse alla erinevate sotsiaal-majanduslike rühmade majandusliku toimetuleku ning riigi võime pakkuda vajalikku tuge.
- **Ränne ja linnastumine kasvavad.** Euroopa seisab lähikümnenditel silmitsi ulatuslike rändevoogudega ebastabiilsest lähipiirkonnast ja Aafrikast, samuti süveneb tööränne. Kasvav rändetrend ja sellega kaasnev multikultuursus toob kaasa vajaduse ühiskonna paremaks lõimimiseks ning ebavõrdsuse ja diskrimineerimise vähendamiseks.
- **Ärimudelid ja töö olemus muutuvad.** Paindlike töövormide levik on kasvutrendis, mis parandab ka osalise koormusega töötada soovivate inimeste (nt eakad, vähenenud töövõimega inimesed, hoolduskoormusega inimesed) eneseteostusvõimalust ja majanduslikku toimetulekut.
- **Tehnoloogia areneb järjest kiiremini.** Uued tehnoloogilised ja digitaalsed lahendused (nt igapäevast toimetulekut toetavad seadmed ja digitaallahendused erivajadustega inimestele) võimaldavad aktiivses ühiskonnaelus osaleda ka nendel inimestel, kellel see täna on erinevatel põhjustel takistatud või häiritud.

2. Peamised arengud Eestis

- **Suur majanduslik ebavõrdsus nii regioniti kui ka eri sotsiaal-majanduslike rühmade kaupa**

2017. aastal elas **suhtelises vaesuses 22,6% Eesti elanikkonnast** ehk ligi 295 000 inimest, mis on Euroopa Liidu keskmisest (u 17%) suurem. Eesti olukorda iseloomustab **märkimisväärne regionaalne erinevus**. Kui Põhja-Eestis oli 2017. aastal suhtelise vaesuse määr 16,8%, siis Kirde-Eestis oli sama näitaja poole suurem (34,6%). Maakonniti on olukord kõige problemaatilisem Valgamaal (40,1%), Ida-Virumaal (34,6%), Võrumaal (32,7%) ja Põlvamaal (32,2%). Probleem on terav nii eakate (47,5%) kui ka töötute (52,3%) seas, kellest 2017. aastal elasid suhtelises vaesuses ligi pooled. Suhtelises vaesuses elavate laste (0–17aastased) osakaal oli 15,9% ning see on langustrendis. **Absoluutses vaesuses elas 2017. aastal 3,4% elanikkonnast** ehk 44 000 inimest. Laste (0-17) absoluutse vaesuse määr oli 2017. aastal 3,2%, mis on viimase kümne aasta madalaim.

- **Rahvatervise ja tööturunäitajates on regioniti ja sotsiaal-majanduslike rühmade lõikes märkimisväärne ebavõrdsus**

Eesti inimeste tervist iseloomustavad ELi ühed **suurimad soolised lõhed** – 2017. aastal elasid mehed naistega võrreldes ligi 8,7 eluaastat vähem, sealhulgas tervetena 4,5 eluaastat vähem. Tervisenäitajates on märkimisväärsed ka Eesti-sisesed **piirkondlikud erinevused**, kus Lõuna-Eesti maakondades (Põlvamaa, Võrumaa) ja Ida-Virumaal on tervena elatud eluiga ligi 10 aastat lühem võrreldes Põhja- ja Lääne-Eesti elanikega. **Haridustase** on oluline tervisekäitumise mõjutaja – 2017. aastal elasid kuni põhiharidusega mehed keskmiselt 9,5 eluaastat vähem kui kõrgharidusega mehed, põhiharidusega naised 7,2 eluaastat vähem kui kõrgharidusega naised.

Nii tööhõive kui ka töötuse näitajates ilmneb lõhe eestlaste ja mitte-eestlaste vahel. **Kõige nõrgemal positsioonil on mitte-eestlastest naised**. Kui meeste tööhõive (15–74 aastased) erines 2017. aastal rahvusesti vaid 2 protsendipunkti, siis naiste tööhõive lõhe rahvusesti oli lausa 11,1 protsendipunkti. Selle **peamiseks põhjuseks on vähene eesti keele oskus**. Eestlaste töötuse määr (15–74aastased) oli 2017. aastal 4,4%, eesti keelt oskavate mitte-eestlaste töötuse

määr ligi kahekordne (7,4%), eesti keelt mitteoskavate mitte-eestlaste töötuse määr peaaegu kolmekordne (13,0%). Erinevused ilmnevad **ka ametipositsioonides**. Eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste esindatus juhi või tippspetsialistina töötavates ametirühmades on 1,5–1,7 korda suurem vene keelt emakeelena kõnelevate inimeste omast. Viimaste esindatus on omakorda kaalukam liht- ja oskustöölise ning teenindus- ja müügitöötajate seas. Märkimisväärne on ka regionaalne erinevus tööturunäitajates. Suurim tööhõive oli 2018. aastal (15-74 aastased) oli Harjumaal (73,9%) ja Tartumaal (70,2%), madalaim aga Valgamaal (56,4%) ja Ida-Virumaal (56,8%). Tööpuudus oli madalaim Harjumaal (4,4%) ja Tartumaal (4,4%), kõrgeim aga Ida-Virumaal (11,1%) ja Valgamaal (9,1%). Ka **elukestvas õppes osalemise lõhe** (25–64aastased) on rahvuseti pea kahekordne – kui eestlaste seas täiendas end 2018. aastal 22,4% inimestest, siis mitte-eestlaste hulgas oli vastav näitaja 14,1%.

- **Ühiskonnas esineb soolist ja vanuselist diskrimineerimist**

Kuigi Eestis on riigisiselt viimase kuue aasta jooksul märgata **soolise palgalõhe** vähenemist (20,9% 2017. aastal), on see jätkuvalt märkimisväärselt suurⁱ. Sektoriti on suurim palgalõhe finants- ja kindlustustegevuses (38,2%) ning peaaegu olematu (1,1%) aga teatud teenindavates tegevustes (nt iluteenindus, keemiline puhastus jne). Maakonniti on suurim palgalõhe Ida-Virumaal (27,9%). Soolist sissetulekute ebavõrdsust mõjutavad muuhulgas horisontaalne ja vertikaalne segregatsioon, ühiskonna jaoks oluliste ametite (nt haridustöötajad, hoolekandetöötajad) vähene väärtustamine, läbipaistmatud tasustamissüsteemid, hoolduskoormuse ebavõrdne jaotumine naiste ja meeste vahel ning stereotüüpsed ühiskondlikud hoiakud. Soolise ebavõrdsuse üks ilmingutest on **perevägivald**, mille statistika on püsinud suures osas muutumatuna. 2018. aastal moodustas perevägivald vägivallakuritegudest 44%. Perevägivalda toimepanijateks on valdavalt mehed (87%) ja ohvriteks valdavalt naised (80%).

Tööturul esineb **vanuselist diskrimineerimist**. 36% vanemaelistest on toonud ennetähtaegsele pensionile mineku põhjuseks töökaotuse ning asjaolu, et nad ei suutnud leida uut tööd. Inimesed vanuses 50+ teenivad keskmiselt viiendiku võrra vähem kui nooremad (25-49 aastased) ning töötavad üle kahe korra sagedamini lihttöölisena, vähem on nad hõivatud juhtivatel kohtadel ja spetsialistidena. Uuringud näitavadⁱⁱ, et inimesi tõrjutakse tööturul vanuse tõttu juba alates 40. eluaastast, mis on üks levinumaid diskrimineerimise vorme. Kõige enam rakendavad diskrimineerimist mehed vanuserühmas 20-40 aastat.

- **Erivajadustega inimeste toimetulek on raskendatud**

2018. aasta alguses elas Eestis 156 729 kehtiva puude raskusastmega inimest, mis moodustas 11,94% elanikkonnast. Ametlikult tuvastatud **puude raskusastmega inimeste arv on võrreldes 2010. aastaga kasvanud umbes 30%**. Üle kahe kolmandiku puuetega inimestest on 55aastased või vanemad. Kuigi absoluutarvudes moodustavad suurima rühma pensioniealised, on oluline märkida, et ka **puuetega laste arv on tõusutrendis**. Võrreldes 2009. aastaga on puudega laste arv praeguseks pea kahekordistunud (2018. aasta alguse seisuga oli Eestis 13 928 puudega last).

Puudega inimestest elas 2016. aastal suhtelises vaesuses 41,2% ning vähenenud töövõimega inimestest 29,5%. **Puudega inimeste tööhõivemäär on viimase kümnendi jooksul paranenud** – kui aastal 2010 oli puudega inimeste tööhõivemäär (20–64aastased) 18,2%, siis aastal 2017 oli see 35,7%. Ka töötuse määr (20–64aastased) on puuetega inimeste seas langenud. Kui 2010. aastal oli see 33,1%, siis 2017. aastal 15,2%. Hoolimata tööturunäitajate paranemisest viimase kaheksa aasta jooksul on **puuetega inimeste materiaalse ilmajätuse määr (2017. a 22,2%) ligi kaks korda suurem kui ülejäänud elanikkonnal (2017. a 11,6%)**. See on tingitud nii puudega inimeste vähenenud võimalustest endale sissetulekut teenida kui ka puudest tingitud lisakuludest.

Viimastel aastatel tehtud uuringud on näidanud, et **avalike teenuste kättesaadavus** erivajadusega inimestele laiemalt on ebapiisav. Probleemsed valdkonnad on näiteks

sotsiaaltranspordi kättesaadavus, kultuuriteenuste tarbimise võimalikkus, töö käimist toetavad sotsiaalteenused, tugiisikute vähesus, puudega laste tugimeetmed hariduskorralduses jne. Erivajadustega inimestele suunatud teenused ei arvesta tihti isikukesksete vajadustega ning ei ole kogukonna põhised.

- **Hoolduskoormusega kaetud inimeste osakaal on suur**

Eesti sotsiaaluuringu 2016. aasta andmetel abistas või hooldas oma leibkonnaliiget umbes 65 000 inimest. Abistatavatest või hooldatavatest pereliikmetest umbes 5 500 olid kuni 18-aastased ning umbes 59 500 inimest 18-aastased ja vanemad. 20 ja enam tundi nädalas hooldas oma pereliiget (lapsed ja täiskasvanud kokku) ligi 20 000 inimest. Maailmapanga poolt SHARE uuringule toetuvad hinnangud omastehooldajate arvule on isegi kõrgemad. Nende kohaselt hooldatakse oma leibkonnaliikme poolt regulaarselt umbes 9% Eesti 65-aastasest ja vanematest inimestest. **Omastehooldajate koormus on suur nii hoolduse pakkumisel kui ka hooldusteenuste eest tasumisel.** Suur hoolduskoormus mõjutab otseselt omastehooldajate suutlikkust töö käia, ennast teostada ning sissetulekut teenida, samuti kannatab nende tööalane kvalifikatsioon, tööturu konkurentsivõime ning ka füüsiline ja vaimne tervis.

3. Arenguvajadus – ühiskondlike lõhede vähendamine

Lõhede vähendamine ühiskonnas aitab tõsta inimeste hoolivust, iseseisvat toimetulekuvõimet ning sotsiaalset sidusust.

Eestis esineb **suhtelist vaesust, sotsiaalset ja terviseseisundi ebavõrdsust ja majanduslikku kihistumist** nii eri sotsiaalsete rühmade (sugu, vanuse, puue, emakeel) kui ka regioonide kaupa. Vaesus pärsib inimese majanduslikku toimetulekut, suurendab sotsiaalset isolatsiooni ning võõrandumist võimust, alandab eneseväärikust. Statistika põhjal eristub selgelt **kihistumine** nii **regioonide tasandil** (Kirde- ja Kagu-Eesti *versus* Põhja-Eesti) kui ka **rahvusrühmade tasandil** (eestlased *versus* mitte-eestlased). Oluline ülesanne on süvendatult ja terviklikult tegeleda kõnealuse kihistumise komplekssete põhjustega, ühendades olukorra parandamiseks nii majandus- kui ka regionaalpoliitilised meetmed, sotsiaalpoliitilised mehhanismid ning haridus-, kultuuri- ja lõimumispoliitika raames elluviidavad lahendused.

Oluline on kujundada riigi toetuste ja teenuste süsteem ümber selliselt, et fookuses oleks inimese **toimetulek terve elukaare jooksul arvestades isikukesksust ning kogukonna põhisust**. Eri riiklike meetmete puhul on tähtis võtta lähtekohaks, et tegemist on **sotsiaalinvesteeringuga**, mitte kuluga. Sotsiaalkaitse meetmete loomisel ja arendamisel tuleb seostada nende panus majanduse arengusse. Vajalik on algatada **arutelu Eesti heaolumudeli valiku üle** ning leppida kokku avalike teenuste pakkumise ja inimese omavastutuse ulatus.

Inimese jaoks on peamine vaesusriski vähendaja ja majandusliku toimetuleku tagaja **püsiv tööine sissetulek** ning osalemine tööturul. Riigi tasandil on oluline jätkata töötute ja mitteaktiivsete individuaalset võimestamist ning panustamist tugiteenustesse, mis aitavad kõrvaldada takistusi inimeste tööturule siirdumisel. **Soolise ebavõrdsuse vähendamiseks** on vajalik jätkata jõulisemalt teadlikkuse tõstmise tegevustega, eelkõige tööandjate, riigi- ja kohalike omavalitsusasutuste, haridusasutuste ja meedia suunal.

Erivajadustega inimeste olukorra parandamiseks on oluline **siduda haridus-, töö-, sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna teenused** nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil üheks terviklikuks süsteemiks, mis toetab individuaalset lähenemist ning vähendab eri teenusesüsteemide killustatust. Vaja on rohkem rõhku panna aktiveerivatele ja **erivajadustega inimeste majanduslikku toimetulekut** toetavatele meetmetele. Sealhulgas on oluline tähelepanu pöörata nii **tehnoloogiliste lahenduste kui ka universaalsidaini** jätkuvale juurutamisele, mis toetab erivajadusega inimeste aktiivset ühiskonnaelus osalemist (nt hariduse omandamist, tööelus osalemist, kultuuriteenuste tarbimist jne).

Eesti keelest erineva emakeelega inimeste halvema sotsiaal-majandusliku olukorra parandamiseks on vaja lisaks traditsioonilisele eesti keele õpetamisele **tugevdada eri kogukondade omavahelisi kontakte ning kohandada praegune haridussüsteem** eri koduse keelega noori paremini omavahel lõimivaks. Oluliseks erinevate kogukondade sidujaks on ka kõigile kättesaadavad kultuuriteenused ja ühtne meediaruum.

Tulenevalt rahvastiku juurdekasvust arengumaades, üleilmastumisest, kliimamuutustest ning sissetulekute lõhest vaeste arengumaade ja jõuka Euroopa vahel **tugevneb Euroopale (sh Eestile) sisserändesurve**. See paneb Eesti ühiskonna proovile nii uussisserändajate lõimimisel, eesti keele ja kultuuri elujõulisuse säilitamisel kui ka ühiskondliku sidususe hoidmisel.

Võtmeteguriks **ühiskondliku sidususe ja inimeste heaolu suurendamisel** on teadlik tähelepanu pööramine **inimeste väärtushinnangute ja ühiskondliku väärtusruumi kujundamisele**. Riik võib luua eri meetmeid ja tugistruktuure ebavõrdsuse vähendamiseks ja sotsiaalse sidususe suurendamiseks, kuid tegelike ühiskondlike muudatuste võtmetegur on inimeste **hoiakud ja käitumismustrid**. Inimeste väärtushinnangud mõjutavad näiteks nii kooli- ja töökeskkonda (nt koolikiusamine, diskrimineerimine tööl), inimeste tervist puudutavaid valikuid (nt sõltuvusainete tarbimine) kui ka keskkonnahoidu puudutavaid käitumismustreid (nt prügi sorteerimine, kemikaalide kasutamine). Ühiskondlik väärtusruum näiteks mõjutab, kas ja mil määral talutakse vihakõnesid, liiklusraevu, erinevuste avalikku solvamist, küberkiusamist jne. Oluline on ühiskonnas suurendada empaatiat ja hoolivust nii kaaskodanike kui ka looduse suhtes.

Ühiskonna sidusust mõjutavad järjest enam digitaalse keskkonna mõjud. Ühelt poolt soosib globaalne virtuaalmaailm ühtlustumist ja piirideülest suhtlust, samas teiselt poolt **digilõhed eri sotsiaal-majanduslike rühmade vahel** aga suurendavad hariduslikke, materiaalseid ning kultuurilisi erinevusi ühiskonnas. See nõuab hariduspoliitika kaasabil inimeste digiteadmiste pidevat värskendamist kõikides vanuserühmades, aidates sellega vähendada digilõhest süvenevaid erinevusi.

Muutuste elluviimiseks on vajalikud järgnevad tegevused:

- Suurendada erinevate sotsiaal-majanduslike rühmade majandusliku toimetuleku suutlikkust
- Suurendada ühiskonna avatust, sallivust ja kujundada mitmekesisust toetavaid hoiakuid Euroopa väärtusruumis
- Kaasata rohkem kodanikuühiskonda ja juurutada kogukondlikku tugisüsteemi
- Poliitikaotsuste kujundamisel ja ellurakendamisel arvestada erivajadustega inimeste vajadustega, seda erinevate otsustustasandite lõikes (riik, KOVid, ettevõtted)
- Võrdsete võimaluste tagamiseks juurutada efektiivsemalt E-teenuseid ja muid digitaallahendusi
- Rakendada tarka lõimumispoliitikat
- Rakendada efektiivset regionaalpoliitikat, mis toetab KOVe ja vähendab regionaalset ebavõrdsust
- Leppida kokku avalike teenuste pakkumisel riigi ja KOVi roll ning inimese omavastutuse ulatus

4. Võimalikud tagajärjed, kui arenguvajadusega ei tegeleta

- Inimeste rahulolu on vähene, väheneb sisemine õnnelikkuse tunne
- Inimestele pole piisavalt tagatud võrdseid võimalusi eneseteostuseks ja majanduslikuks toimetulekuks, mille tagajärjel kasvab inimeste passiivne abivajadus ja suurenevad sotsiaalkulud.
- Süvenevad Eesti-sisesed sotsiaal-majanduslikud ja regionaalsed arenguerinevused

- Kasvab vastandumine ja eraldatus ühiskonna eri rühmade vahel, mis vähendab ühiskonna sidusust ning inimeste turvatunnet.
- Jääb kasutamata märkimisväärse hulga inimeste potentsiaal, mis võimaldaks ühiskonnas valitsevat ebavõrdust vähendada ning riigi kulusid optimeerida.

5. Eduvõimalus

Juurutada ühiskonnas kogukondlikku lähenemist, vabatahtlike suuremat kaasamist ning individuaalsemat lähenemist.

Eesti väiksuse tõttu on inimeste omavahelised sidemed tugevad ning läbipõimunud. See annab hea alusbaasi **kogukondlike algatuste soodustamiseks ja vabatahtlikkuse arendamiseks**, mis on oluline võtmetegur sotsiaalse sidususe suurendamisel ühiskonnas. Kõiki murekohti ei saa lahendada riik üksi, oluline on tugevdada inimeste endi aktiivsust ja võimestada neid võimalike lahenduste elluviimisel. Kogukondlike algatuste puhul on heaks näiteks aktiivselt käivitunud prügikoristusaksioonid, mis ühise eesmärgi nimel liidavad inimesi. Vabatahtliku tegevuse julgustamine ja motiveerimine toetab ka erinevate avalike teenuste efektiivsemat pakkumist. Tänapäevaks on hästi rakendunud abipolitseinike ning abipäästjate süsteem, arendamisel on vabatahtlike hooldajate süsteemi väljatöötamine sotsiaalvaldkonnas. Samalaadseid lahendusi saab süvendatult juurutada ka näiteks tervishoiuvaldkonnas ja vabatahtlike abiõpetajate näol haridusvaldkonnas. Sellejuures on oluline nii riigi kui ühiskonna tasandil vabatahtlikku tegevust väärtustada ja tunnustada ning luua toimiv tugisüsteem.

Kogukondlikkuse tugevdamisele võiks aidata kaasa **aktiivsete kogukonnakeskuste kujundamine**, kus pakutakse inimestele erinevaid riiklikke ja kohalike omavalitsuste avalikke teenuseid (nt teatud haridus- ja sotsiaalteenused, tööturuteenused, raamatukoguteenus vms), kujunedes nii teatud piirkonna tugipunktiks (nn. „*one-stop*“ lahenduse rakendamine). Aktiivne kogukonnakeskus võib oma olemuselt olla ka liikuv ning ajutiselt ühes kohas paiknev (nn „*pop-up*“ lahendus). See aitab tagada erinevate teenuste regionaalse kättesaadavuse ka väheneva rahvastikuga maapiirkondades ning nendele ühiskonnagruppidele, kellel puudub soov või võimalus kasutada digitaalseid lahendusi.

Sidususe tunnet ning positiivset sidet riigiga aitab tõsta ka **isikliku lähenemise juurutamine**. Eesti väiksus ja üksteise tundmine kogukondlikul tasandil võimaldab riigil ja kohalikel omavalitsustel edukalt disainida isiklikku lähenemist erineva abi ja teenuste pakkumisel ning probleemkohtade lahendamisel (nt personaalne lähenemine probleemsetele noortele või toimetulekuraskustes peredele). Oluline on siinkohal tähelepanu pöörata ka andmete riskasutamise võimaldamisele ja juhtumipõhisele lähenemisele, mis toetab abivajaja probleemi terviklikku käsitlemist. **Bürokratlike piiride vähendamine** abistamisel aitab inimestel paremini vastutada oma elu korraldamise eest (nt jagamismajanduse kasutamine sotsiaalhoolekandes, inimeselt-inimesele liikuvuslahenduste toetamine jt).

ⁱ Eurostati metoodika kohaselt on Eestis sooline palgalõhe 25,60%, olles sellega ELi suurim.

ⁱⁱ Iris Pettai, Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, „Ebavõrdne kohtlemine tööturul vanuse pinnal“ (2018).